

DOI: 10.31866/2616-745X.17.2026.360681
УДК 327:[001:32]:94(477)Грушевський

МІЖНАРОДНА ТЕМАТИКА У НАУКОВІЙ І ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Ластовський Валерій Васильович

*Доктор історичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net*

*Київський національний університет культури і мистецтва,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна*

Для цитування:

Ластовський, В.В., 2026. Міжнародна тематика у науковій і політичній діяльності Михайла Грушевського. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 17, с.30-43. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.17.2026.360681>.

Метою дослідження є аналіз наукових і політичних поглядів відомого українського вченого Михайла Грушевського (1866–1934) на міжнародні відносини в контексті його діяльності. Формування поглядів спиралося на власні історичні дослідження науковця, його особисті спостереження за міжнародними процесами сучасності, існуючі філософсько-політичні концепції розвитку міжнародних відносин тощо. При цьому М. Грушевський дотримувався у своїх ідеях головним чином позицій соціалістичної ідеології. Насамперед його цікавило політичне положення українського народу в сучасному йому світі та його майбутнє. В ідеях вченого спостерігається певний дуалізм, пов'язаний із висловленням як реалістичних, так і ідеалістичних уявлень. Він визнавав роль сили у міждержавних відносинах і водночас відстоював ідею федералізму у союзі із Росією. Значну увагу міжнародним проблемам приділено у публікації «Перспективи нового життя», присвяченій промові американського президента Вудро Вільсона. Найбільш актуальним для післявоєнного світу, із погляду М. Грушевського, стане принцип рівноправності народів і держав. Водночас його втілення може спричинити зростання конфліктів у міжнародних відносинах. **Методологія**

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ МІЖНАРОДНА ТЕМАТИКА У НАУКОВІЙ І ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

дослідження заснована на принципах історизму, об'єктивності та системності із використанням аналізу, логіки та порівняльного методу. Застосування цих методів дало можливість розглянути фактори впливу на формування політичних ідей М. Грушевського щодо міжнародних відносин. **Висновки** засвідчують, що погляди Михайла Грушевського відображали в цілому соціалістичний підхід до розуміння міжнародних відносин із відстоюванням принципу рівноправності народів і держав. При цьому його ідеї відтворювали позиції як політичного реалізму, так і політичного ідеалізму.

Ключові слова: теорія міжнародних відносин; міжнародні відносини; Михайло Грушевський; український національний рух; федералізм; автономія; принцип рівності народів і держав; міжнародно-правові ідеї.

Вступ

Наукова та політична діяльність Михайла Грушевського (1866–1934) наприкінці XIX – на початку XX століття була тісно пов'язана із розвитком українського національного руху, поширенням проукраїнських політичних ідеологій та течій, створенням і розвитком української державності у 1917–1920 роках. Він поєднував свою наукову та політичну діяльність, намагаючись реалізувати власні уявлення щодо державності українців через ствердження принципу рівності народів і держав. І до сьогодні, хоч деякі роздуми вченого можна назвати ідеалістичними, все ж таки його ідеї становлять одну з ідеологічних основ сучасної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Постать Михайла Грушевського протягом багатьох років цікавить дослідників різних наукових напрямів і шкіл. Особливо багато уваги йому приділялося в науковому середовищі наприкінці XX – на початку XXI століття, що обуло пов'язано з відновленням та утвердженням української державності. В цей час наукові дослідження та політичні ідеї М. Грушевського стали основою для обґрунтування ідеї незалежності української держави.

У 1990-х роках життю, творчості, науковим і політичним ідеям Михайла Грушевського присвятили праці Олександр Копиленко (1991), Руслан Пиріг (1993), Павло Сохань, Василь Ульяновський і Сергій Кіржаєв (1993), Любомир Винар (1995). Кілька випусків відомого часопису «Український історик», опублікованих у 1991, 1996, 2002 роках, були майже повністю наповнені публікаціями на цю ж тематику і були присвячені ювілейним датам історика. Починаючи від 2000-х років, постать М. Грушевського і його спадщина активно досліджуються науковцями. Тут передусім слід звернути увагу на публікації Віталія Масненка (2000), Віталія Тельвака (2008), Сергія Плохія (2011), Геннадія Корольова (2012) та ін. В останнє десятиліття з'явилися

грунтовні дослідження Ігоря Гирича (2016), а також вже згадуваних Руслана Пирога та Віталія Тельвака (2016). Переважно в них розглядалися ідеї вченого стосовно політичного положення українського народу та проєктів його розвитку.

Попри такий значний та широкий інтерес до спадщини Михайла Грушевського, все ж таки не можна не відзначити, що значна частина питань ще потребує додаткового вивчення, у тому числі це стосується і політико-правових ідей вченого.

Формулювання цілей статті

Основною ціллю публікації є розкриття розвитку наукових і політичних ідей Михайла Грушевського стосовно міжнародних відносин у контексті його особистої діяльності та українського національного руху кінця XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вже у перших своїх наукових працях Михайло Грушевський звертав свою увагу на питання, пов'язані із міжнародними відносинами. Це зумовлювалося самим характером досліджень. І, звісно, міжнародні відносини в них були представлені як частина історичного процесу. Саме це ми і спостерігаємо у його публікації 1891 року «Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV століття». Тут історик, не вдаючись до теоретичних узагальнень, зупиняється лише на фактах і подіях, пов'язаних зі здійсненям зовнішньої політики київськими князями та міждержавними війнами.

Одночасно з початком наукової діяльності Михайло Грушевський стає і учасником громадського руху, котрий був частиною українського національного руху та вважається предтечею появи в майбутньому українських політичних партій. У цей час на нього вплинули позиції та ідеї відомих діячів цього руху – Володимира Антоновича (1834–1908) та Олександра Кониського (1836–1900). Подальше зацікавлення вченого громадсько-політичною діяльністю вже зумовлювалося переїздом у 1894 році із Російської імперії на постійну роботу до Львова, що був у складі Австро-Угорської імперії, і знайомство там із такими українськими політичними діячами, як Іван Франко (1856–1916), Олександр Барвінський (1847–1926) та ін.

Саме в цей період, очевидно, формується й головна ідея наукової творчості Михайла Грушевського, що згодом була виражена в його основних працях – багатотомній «Історії України-Руси», статті «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (1904) та ін., де головним суб'єктом історичних процесів виступає народ. Власне,

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ МІЖНАРОДНА ТЕМАТИКА У НАУКОВІЙ І ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

це та ідея, яка почала формуватися ще в часи діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, а потім почала викристалізовуватися вже у 1890-х роках (Ластовський, 2024). Остаточо у своїх ідеях вчений утвердив її у 1903 році:

В теорії признається давно, що головна вага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільності. Політичне, державне життя, розуміється, чинник важний, але поруч нього існують інші чинники – економічний, культурний, що мають часом менше, часом більше значіння від політичного, але в кождім разі не повинні лишатися в тіні поза ним. (Грушевський, 2002, с. 80)

Безпосередньо політична діяльність Михайла Грушевського починається у 1899 році у Львові із участі у створенні і розбудові Української національно-демократичної партії (УНДП). Потім, вже у 1907 році, він став учасником Товариства українських поступовців (ТУП), а у 1917 році – Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). У політичній програмі останньої наголошувалося на праві «кожної нації на самовизначення, себто на найширшу політичну волю, якою є повна суверенність нації» (Журавський, 1992, с.17). Ця програма з'явилася лише в липні 1917 року, коли вже йшло формування українських державних інститутів. І, зрозуміло, політична діяльність Михайла Грушевського була в той час тісно пов'язана з ідеологією партії. Тому позиції історика і позиції політичної партії, до якої він належав, стосовно міжнародних відносин у цілому збігалися.

Основою ж для політичних поглядів Михайла Грушевського на міжнародні відносини передовсім служила його наукова діяльність, вершиною якої вважається створення багатотомної «Історії України-Руси», інших узагальнених досліджень (наприклад, «Нарис історії українського народу» 1904 року, «Ілюстрована історія України» 1921 року) та політичні дискусії, що велися в українському політичному просторі навколо питання про право на самовизначення українського народу (Ластовський та Дудар, 2025).

У наукових дослідженнях М. Грушевський торкнувся надзвичайно широкого кола питань міжнародних відносин: дипломатії, міжнародної торгівлі, міграції, війни, міжнародних угод тощо. При цьому вони детально висвітлювалися, по-перше, стосовно українських земель і, по-друге, в контексті історичних процесів на основі хронологічного підходу.

Хоча М. Грушевський і не ставив собі за мету та не створював якоїсь цілісної концепції міжнародних відносин, проте в його історіософії проглядається певне бачення деяких основних позицій, котрі постійно дискутували-

ся на той час. Зокрема, це стосується одного із центральних питань у політичній теорії: хто є суб'єктом і творцем міжнародних відносин. Концепція та ідеологія історика дозволяють стверджувати, що для Грушевського таким творцем насамперед виступає народ у його географічному середовищі. Із цього приводу достатньо красномовною є його думка, зафіксована у першому томі «Історії України-Руси»:

Дві великі творчі сили в життю кожного народу – народність і територія стріли ся саме на порозі історичного життя нашого народу і утворили першу підставу дальшого розвою його. Навіть в пізніших, тим більше – в початкових стадіях народнього життя оба ці елементи являють ся діяльними творчими силами – територія так само як народність. Не тільки фізичні обставини даної території, а й ті політичні та культурні впливи, відносини сусідства, культурні вклади в землю попередніх насельників і останки їх, що примішують ся до нової кольонізації – все це многоважні сторони, якими територія могутно впливає на дальшу історію народу. (Грушевський, 1991, с.8)

Більше того, зі свого боку, процес формування українського народу, із погляду М. Грушевського (1991,с.16), призводив до утворення нового політичного ландшафту у всій Східній Європі: «Сотворена ним політична організація служила творящим центром для всієї Східньої Європи, будувала її політичне, соціальне, культурне жите, клала підвалини йому на довгі віки; в основі всього нинішнього життя Східної Європи лежать і досі підвалини, заложені Київською державою».

Власне у цьому можна вбачати вплив на ідеї М. Грушевського одразу кількох напрямів. По-перше, це ідеологія Кирило-Мефодіївського товариства та українського громадівського руху 1860–1890-х років. По-друге, вплив німецької класичної філософії (зокрема, в особі Г. В. Ф. Гегеля) з її творчим духом народу. Та, по-третє, концепція політичної географії, створена Фрідріхом Ратцелем (1844–1904), котра набувала популярності у тодішньому європейському науковому та політичному просторі, у т. ч. і серед українських вчених (наприклад, у працях С. Рудницького).

Можливо, саме під впливом творців політичної географії і геополітики як науки та на основі власних досліджень минулого Російської імперії у М. Грушевського сформувалися й думки щодо причин і процесів розши-

рення імперій. Вони були сформульовані у статті «Розпад чи єдність [Росії]?» 1907 року:

Постійне наростання державної території розвиває з плином часу екстенсивну енергію, що прагне надалі продовжувати й безперервно розвивати процес розширення. Збільшення держави перетворюється з засобу на мету державної політики, проводиться заради самого збільшення, як своєрідний державний спорт, як питання честі й суперництва для окремих правителів. (Грушевський, 2002, с.406)

І обов'язково слід звернути увагу на те, що М. Грушевський все ж таки наголошував на особливому значенні сили у міжнародних відносинах. Фактично він визнавав, хоч і заявив про це опосередковано, що сила є визначальним фактором у міжнародній політиці:

Питання про розширення тієї чи іншої провінції, про «приєднання» тієї чи іншої народності чи території вирішується не міркуваннями про користь і вигоду цієї території, і навіть не про економічні чи політичні вигоди, які її приєднання може принести народам і землям, що вже входять до складу держави: питання вирішується лише наявністю сил, – чи зможе держава захопити й утримати новий набуток. (Грушевський, 2002, с.406)

Перша ж причина подібного розвитку імперій є не що інше, як звичайне грабіжництво. Тому М. Грушевський (2002, с.406) і проводить певну паралель між загарбаннями Московської держави, з якої виросла імперія, та загарбаннями конкістадорів, «які не переслідували жодних глибоких цілей, крім грабунку».

Подібні ідеї М. Грушевського можуть наштовхнути на думку, що він притримувався парадигми реалізму стосовно міжнародних відносин. Однак насправді його погляди на можливість існування демократичної Росії і автономних національних утворень у її складі більше б пасували до парадигми ідеалізму. Тому, скоріш за все, слід вважати, що історик намагався поєднувати реалізм із ідеалізмом, хоч в якій суперечності між собою вони й були.

Водночас у поглядах М. Грушевського спостерігається ще одне протиріччя. Наголошуючи на державотворчій суб'єктності українського народу, у політичній площині його сучасності він схилився лише до його автономного статусу в межах російської держави, що й видно в багатьох його полі-

тичних творах (наприклад, у відомій статті, написаній у травні 1905 року, «Конституційне питання і українство в Росії», у статті за травень 1906 року «Дума і національне питання» та ін.).

Однією з важливих рис багатотомної «Історії України-Руси» є те, що в ній постійно присутній надзвичайно багатий матеріал з історії дипломатичних відносин. Для його представлення М. Грушевським використовувалося широке коло документальних історичних джерел. Саме на їх основі прослідковується розвиток дипломатичної справи на теренах Східної Європи – від часів утворення варварських держав до нового часу. І цей матеріал та думки вченого, з нашого погляду, незаслужено обійдені сучасними українськими дослідниками історії дипломатії і заслуговують на більш детальне вивчення та науковий аналіз.

Окрім того, необхідно звернути увагу і на географічний елемент у його наукових працях. Досліджуючи історію українського народу і його землі, історик тісно переплітає їх із навколишніми сусідніми територіями по всій Східній Європі. Зокрема, на сторінках його наукових праць фігурують такі держави та сусідні з Україною землі, як Австрія, Австро-Угорщина, Австро-Іспанська імперія, Білорусь, Боспор, Велика Хорватія, Візантійська держава, Грецька імперія, Золота Орда, Ізраїль, Індійське царство, Іран, Іспанія, Італія, Латинське цісарство, Македонія, Московське царство, Німеччина, Оттоманська Порта, Персія, Польща, Трапезундське царство, Угорське королівство, Франція, Швеція та ін.

Не можна не відзначити, що дослідження М. Грушевського в географічному контексті мали ще й достатньо конкретний характер. Вчений не обмежувався загальними згадками іноземних територій і держав. Він завжди, наводячи певні факти та історичні моменти, вказував ще й на конкретні міста, населені пункти, місцевості тощо, з якими їх пов'язував. Їх перелік ще більш широкий, ніж вказівки на держави. Серед них можемо зазначити, для прикладу, Адріанополь, Берестя-Куявське, Берн, Варшаву, Вроцлав, Дублін, Ефес, Єрусалим, Каїр, Казань, Константинополь, Краків, Люблін, Магдебург, Новий Санч, Паннонію, Плоєшті, Рим, Сицилію, Сілістрію, Табаристан, Фрамполь, Хазеран та ін.

Окрім наукових досліджень, на погляди М. Грушевського стосовно міжнародних відносин впливав і його особистий досвід. Адже він, по-перше, проживаючи і працюючи в межах двох імперій (Російської та Австро-Угорської), мав можливість порівняти два устрої та їх політику стосовно українських земель. І, по-друге, він здійснив ще й ряд поїздок по інших країнах Єв-

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ МІЖНАРОДНА ТЕМАТИКА У НАУКОВІЙ І ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

ропи (Франція, Британія, Німеччина, Італія), що теж давало цінний матеріал для політичних роздумів. Так, у листі до Івана Франка від 3 травня 1903 року з Парижа, описуючи свій маршрут до Берліна і Лондона, М. Грушевський писав: «В націон[альній] справі подорож моя буде, думаю, мати результати» (Винар, 1995, с.92).

На основі наукових досліджень і особистого досвіду формувалися і політичні погляди М. Грушевського. Насамперед вони викладалися у публіцистичних та політичних творах. Найбільш регулярно політична тематика та її міжнародні аспекти у творчості М. Грушевського стає частиною його діяльності від початку ХХ століття. Цей період, як відомо, характеризується кризовими процесами в рамках Російської та Австро-Угорської імперій і піднесенням національних рухів, вибухом Першої світової війни та Визвольними змаганнями, що розгорнулися у 1917 році після падіння російського самодержавства. В цей період, відповідно до своїх соціалістичних поглядів, він звертається інколи і до теми імперіалізму, і до питань війни та миру.

Попри всі невідповідності політичних поглядів існуючій реальності (наприклад, у питанні автономії українських земель у російській державі), М. Грушевський залишався переконаним у їх правильності. Так, навіть на початку 1918 року, коли відбулося вторгнення російської більшовицької армії на територію Української Народної Республіки (УНР), і була проголошена незалежність української держави, він ще продовжував вірити у можливість федеративних відносин. Це випливає із його статті «Великий обов'язок», присвяченій ІV Універсалу Центральної Ради, опублікованій 14 (27) січня 1918 року в газеті «Народна воля». І, з одного боку, він пише про необхідність незалежності України, рішучий крок української демократії, вірний розрахунок, обов'язок і відповідальність, але з іншого, тут же оголошує про можливість входження України до майбутньої федерації: «як скоро з'явиться для неї реальна можливість установити федеральний зв'язок з іншими республіками, сього в сій хвилі не може напевне сказати ніхто: може, се буде дуже скоро, а може, й протягнеться сей час» (Грушевський, 2007, с.86).

Таке бачення М. Грушевського зумовлювалося певним політичним ідеалізмом, спрямованим на образи Бразилії, Німеччини, США, Швейцарії та інших країн. Крім того, необхідно сприйняти і важливе спостереження Геннадія Корольова (2012, с.204) щодо двох головних принципів концепції історика, сформульованих у постреволюційний період: «Перший – це розуміння федералізму в контексті світової революції... Другий – обґрунтування конфедеративної моделі союзу держав, яка б спиралася в першу чергу на конотацію терміна «федерація», а також посилення радянськості настроїв у системі політичних поглядів історика».

Чи не найбільш насиченою міркуваннями на міжнародну тематику у М. Грушевського виявилася стаття «Перспективи нового життя», опублікована у січні 1917 року в журналі «Промінь», що видавався у Москві. Роздуми історика у цій публікації були викликані однією із промов новообраного на другий термін президента США Вудро Вільсона (1856–1924). Тут він переймається тими проблемами, що були викликані Першою світовою війною, – це питання війни і миру та принципів розбудови міжнародних відносин після її завершення. Саму ж цю промову історик називає актом «високої політичної, міжнародної ваги» і явно симпатизує її автору як вченому і соціалісту за ідеологією, як і він сам. Тому, між іншим, М. Грушевський ще й досить часто цитує Вудро Вільсона, наголошуючи на його центральній ідеї – «рівності народів і держав» у майбутніх міжнародних відносинах після встановлення загального миру.

Особливий інтерес у М. Грушевського викликали ті думки В. Вільсона, що стосувалися «визволення малих народів» або «рівноправності народів». Водночас, крім інтересу, у вченого цей момент викликав ще й занепокоєння, оскільки реалізація прав малих народів, із його погляду, в майбутньому призведе до «зав'язки нових війн». Чому саме так, М. Грушевський пояснює наступним чином:

Високі дипломати й політики, що виголошують сю формулу, під народами та націями звичайно розуміють поняття державні, себто оборону самостійності чи рівноправності держав або державних націй. Тільки державні нації мають право на міжнародну охорону своєї свободи й рівноправності, недержавні мали б по-давньому зоставатись предметом «усмотрений» свого правительства, і до таких питань «внутрішньої політики» зась усім стороннім. Таке ставлення питання, одначе, не тільки не може вдовольнити прихильників свободи і рівноправності, – воно небезпечне і для інтересів світової згоди. Виходить, що національність, коли хоче бути безпечною в своїх правах, мусить добитися державної самостійності, іншої ради для неї немає – все вона буде під угрозю. Але який страшний вибуховий матеріал вносить в політичне життя таке ставлення питання!. (Грушевський, 2005, с.518)

Фактично в цьому ми можемо бачити певне передбачення майбутніх міжнародних процесів, пов'язаних із руйнуванням імперій, розпадами дер-

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ МІЖНАРОДНА ТЕМАТИКА У НАУКОВІЙ І ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

жав і утворенням нових суб'єктів міжнародних відносин, що супроводжувалися постійними конфліктами та війнами впродовж усього ХХ та початку вже ХХІ століття. Саме тому М. Грушевський підтримав ідею Вудро Вільсона щодо створення міжнародного контролюючого механізму (тобто майбутньої Ліги Націй) над міжнародною діяльністю держав.

Висновки

Міжнародна тематика у науковій та політичній діяльності Михайла Грушевського посідає одне із центральних місць. Вона має два виміри – науковий та політичний. Наукове бачення спиралося у вченого насамперед на історичний матеріал, а політичне, зі свого боку, – на наукові обґрунтування ним історичного минулого українського народу та існуючу ситуацію в рамках двох імперій – Російської та Австро-Угорської. На формування його політичних поглядів впливали як власні джерела історичної інформації, так і політичні переконання його попередників в українському політичному просторі (Кирило-Мефодіївське товариство, громадський рух), популярні у європейському просторі філософсько-політичні концепції, зокрема в контексті розвитку політичної географії та геополітики, тощо. Сам М. Грушевський не ставив собі за мету створити цілісну концепцію міжнародних відносин, однак у його працях проглядається відстоювання їх бачення в контексті соціалістичної ідеології із захистом принципу рівноправності держав і народів. При цьому у його ідеях відображалися позиції як політичного реалізму, так і політичного ідеалізму.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Винар, Л. ред., 1997. *Листування Михайла Грушевського*. Київ: Українське історичне товариство. Т. 1.

Винар, Л., 1995. *Михайло Грушевський: історик і будівничий нації*. Київ: Фондація ім. О. Ольжича.

Гирич, І.Б., 2016. *Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації*. Київ: Смолоскип.

Грушевський, М., 1904. Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії східного словянства. С. Петербург: Типографія Академії наук.

Грушевський, М., 1991. *Історія України-Руси. Т.1 : До початку XI віка*. Київ: Наукова думка.

Грушевський, М., 2002. *Твори. Т. 1: 1894–1907*. Львів: Світ.

Грушевський, М., 2005. *Твори. Т. 3: 1907 – березень 1917*. Львів: Світ.

Грушевський, М., 2007. *Твори. Т. 4, кн. 1: доба Української Центральної Ради, березень 1917 – квітень 1918*. Львів: Світ.

Журавський, В.С. упоряд., 1992. *Багатопартійна українська держава на початку 20 ст.: програмні документи перших українських політичних партій*. Київ: Пошук.

- Копиленко, О., 1991. *«Українська ідея» М. Грушевського: історія і сучасність*. Київ: Либідь.
- Корольов, Г., 2012. *Федералізм Михайла Грушевського: міфи, уявлення, проекти*. Київ: Інститут історії України,
- Ластовський, В.В. та Дудар, С.К., 2025. Міжнародно-правова ідея права на самовизначення в українському національному русі кінця XIX – початку XX ст. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 16, с.101-114. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.16.2025.344698>
- Ластовський, В.В., 2024. Еволюція уявлень про міжнародні відносини в українському політичному просторі (друга половина XVII – початок XX ст.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 13, с.34-45. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306855>
- Масненко, В., 2000. *Історичні концепції М. С. Грушевського та В. К. Липинського: Методологічні і суспільно-політичні виміри української історичної думки 1920-х років*. Київ: Брама-ІСУЕП.
- Пиріг, Р. та Тельвак, В.В., 2016. *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ : Либідь.
- Пиріг, Р., 1993. *Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–1934)*. Київ: Інститут української археографії НАНУ.
- Плохій, С., 2011. *Великий переділ: незвичайна історія Михайла Грушевського*. Переклад: М. Климчука. Київ: Критика.
- Сохань, П.С., Ульяновський, В.І. та Кіржаєв, С.М., 1993. *М. С. Грушевський і Academia: Ідея, змагання діяльність*. Київ: Інститут української археографії.
- Тельвак, В.В., 2008. *Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття)*. Київ: Вимір.

REFERENCES

- Hrushevskiy, M., 1904. *Zvychainska skhema russkoi istorii y sprava ratsionalnoho ukladu istorii skhidnoho sloviaanstva* [The usual scheme of Russian history and the case of the rational structure of the history of Eastern Slavs]. S. Peterburh: Typohrafiia Akademyy nauk.
- Hrushevskiy, M., 1991. *Istoriia Ukrainy-Rusy. T.1: Do pochatku XI vika* [History of Ukraine-Rus. Vol. 1: Until the beginning of the 11th century]. Kyiv: Naukova dumka.
- Hrushevskiy, M., 2002. *Tvory. T. 1: 1894–1907* [Works. Vol. 1: 1894–1907]. Lviv: Svit.
- Hrushevskiy, M., 2005. *Tvory. T. 3: 1907 – berezen 1917* [Works. Vol. 3: 1907 – March 1917]. Lviv: Svit.

Hrushevskiy, M., 2007. *Tvory. T. 4, kn. 1: doba Ukrainiskoi Tsentralnoi Rady, berezen 1917 – kviten 1918* [Works. Vol. 4, book 1: the era of the Ukrainian Central Rada, March 1917 – April 1918]. Lviv: Svit.

Hyrych, I.B., 2016. Mykhailo Hrushevskiy: konstruktor ukrainiskoi modernoi natsii [Mykhailo Hrushevsky: designer of the ukrainian modern nation]. Kyiv: Smoloskyp.

Kopylenko, O., 1991. *"Ukrainska idea" M. Hrushevskoho: istoriia i suchasnist* [M. Hrushevsky's "Ukrainian Idea": History and Modernity]. Kyiv: Lybid.

Korolov, H., 2012. *Federalizm Mykhaila Hrushevskoho: mify, uivlennia, proekty* [Federalism of Mykhailo Hrushevsky: myths, representations, projects]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy,

Lastovskiy, V.V. and Dudar, S.K., 2025. Mizhnarodno-pravova idea prava na samovyznachennia v ukrainському natsionalnomu rusi kintsia XIX – pochatku XX st. [International Legal Idea of the Right to Self-Determination in the Ukrainian National Movement of the late 19th – early 20th Centuries]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 16, pp.101-114. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.16.2025.344698>

Lastovskiy, V.V., 2024. Evoliutsiia uivlen pro mizhnarodni vidnosyny v ukrainському politychnomu prostori (druha polovyna XVII – pochatok XX st.) [The Evolution of International Relations Conceptions in the Ukrainian Political Space (the Second Half of the 17th – the Beginning of the 20th Century)]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 13, pp.34-45. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306855>

Masnenko, V., 2000. *Istorychni kontseptsii M. S. Hrushevskoho ta V. K. Lypynskoho: Metodolohichni i suspilno-politychni vymiry ukrainiskoi istorychnoi dumky 1920-kh rokiv* [Historical concepts of M. S. Hrushevsky and V. K. Lypynsky: Methodological and socio-political dimensions of Ukrainian historical thought of the 1920s]. Kyiv: Brama-ISUEP.

Plokhii, S., 2011. *Velykyi peredil: nezvychaina istoriia Mykhaila Hrushevskoho* [The Great Redistricting: The Unusual Story of Mykhailo Hrushevsky]. Translated by: M. Klymchuka. Kyiv: Krytyka.

Pyrih, R., 1993. *Zhyttia Mykhaila Hrushevskoho: ostannie desiatylittia (1924–1934)* [The Life of Mykhailo Hrushevsky: The Last Decade (1924–1934)]. Kyiv: Instytut ukrainiskoi arkhеohrafii NANU.

Pyrih, R.Ia. and Telvak, V.V., 2016. *Mykhailo Hrushevskiy: biohrafichnyi narys* [Mykhailo Hrushevsky: a biographical sketch]. Kyiv : Lybid.

Sokhan, P.S., Ulianovskiy, V.I. and Kirzhaiev, S.M., 1993. *M. S. Hrushevskiy i Academia: Ideia, zmahannia diialnist* [M. S. Hrushevsky and Academia: Idea, Competition, Activity]. Kyiv: Instytut ukrainiskoi arkhеohrafii.

Telvak, V.V., 2008. *Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykh (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia)* [The Creative Heritage of Mykhailo

Hrushevsky in the Assessments of Contemporaries (the End of the 19th Century – the 1930s of the 20th Century)]. Kyiv: Vymir.

Vynar, L. ed., 1997. *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho* [Correspondence of Mykhailo Hrushevsky]. Kyiv: Ukrainske istorychne tovarystvo. Vol. 1.

Vynar, L., 1995. *Mykhailo Hrushevskyyi: istoryk i budivnychy natsii* [Mykhailo Hrushevskyyi: historian and nation builder]. Kyiv: Fundatsiia im. O. Olzhycha.

Zhuravskyyi, V.S. comp., 1992. *Bahatopartiina ukrainska derzhava na pochatku 20 st.: prohramni dokumenty pershykh ukrainskykh politychnykh partii* [Multi-party Ukrainian state at the beginning of the 20th century: program documents of the first Ukrainian political parties]. Kyiv: Poshuk.

Надійшла: 09.02.2026; Прийнята: 16.02.2026;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 15.05.2026

INTERNATIONAL ISSUES IN THE SCIENTIFIC AND POLITICAL ACTIVITIES OF MYKHAILO HRUSHEVSKY

Valerii Lastovskyi

Doctor of Historical Sciences, Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,

e-mail: lastov@ukr.net

Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The main objective of the study is to analyse scientific and political views of the famous Ukrainian scientist Mykhailo Hrushevsky (1866–1934) on international relations in the context of his activities. The formation of his views was based on the scientist's own historical research, his personal observations of international processes of today, existing philosophical and political concepts of the development of international relations, etc. At the same time, M. Hrushevsky mainly adhered to the positions of socialist ideology in his ideas. First of all, he was interested in the political situation of the Ukrainian people in the modern world and its future. A certain dualism is observed in the scientist's ideas, associated with the expression of both realistic and idealistic ideas. He recognised the role of force in interstate relations. Still, at the same time, he defended the idea of federalism in an alliance with Russia. The publication "Perspectives of a New Life", dedicated to the speech of American President Woodrow Wilson, should be considered the most saturated on international problems. The most relevant for the post-war world, from the point of view of M. Hrushevsky, will be the principle of equality of peoples and states. However, its implementation may lead to an increase in conflicts in international relations. **The research methodology** grounds on the principles of historicism, objectivity and systematicity, using analysis, logic and comparative method. The application of all these methods makes it possible to view the factors influencing the formation of M. Hrushevsky's political ideas regarding international relations. **The conclusions** of the study show that M. Hrushevsky's views reflected a generally socialist approach to understanding international relations, upholding the principle of equality of peoples and states. At the same time, his ideas reflected both the positions of political realism and political idealism.

Keywords: theory of international relations; international relations; Mykhailo Hrushevsky; Ukrainian national movement; federalism; autonomy; principle of equality of peoples and states; international legal ideas.

